

Ks. JANUSZ SZULIST

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

szulist@umk.pl

ORCID: orcid.org/0000-0002-0410-0565

KOŚCIÓŁ A SPOŁECZEŃSTWO PO PANDEMII

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2023.020>

Streszczenie

Artykuł prezentuje wizję społeczeństwa po pandemii Covid-19 nakreślona w nauczaniu Kościoła, nade wszystko: w dokumentach papieskich oraz Konferencji Episkopatu Polski. Pojawienie się masowych zachorowań na koronawirusa wywołała reakcję ze strony instytucji państwa oraz hierarchów kościelnych, mające na celu ochronę zdrowia obywateli, a także określenie warunków realizacji zadań rodzinnych, zawodowych i in. w obliczu zagrożenia epidemicznego. Reakcje instytucji społecznych na pandemię nasiliło również oddziaływanie trendów negatywnie oddziałujących na religijność. Stąd też w kształtowaniu społeczeństwa popandemicznego należy w pierwszej kolejności upodmiotowić jednostki i grupy. Następnie istnieje konieczność wykorzystania współczesnych rozwiązań medialnych w budowaniu solidarnych więzi, mając na uwadze ryzyko absolutyzacji współczesnych środków społecznego przekazu. Zadaniem Kościoła jest wreszcie zmodyfikowanie form obecności w strukturach społecznych, sprzyjających skutecznemu realizowaniu postulatów humanizmu chrześcijańskiego.

Słowa kluczowe: społeczeństwo, Kościół, Covid-19, Franciszek, Konferencja Episkopatu Polski, osoba

*THE CHURCH AND THE SOCIETY AFTER THE PANDEMIC***Abstract**

The article presents a picture of the society after the Covid-19 pandemic as outlined in the Church's teaching, above all: in papal documents and the Polish Bishops' Conference. The emergence of mass cases of the coronavirus triggered a reaction on the part of state institutions and church hierarchies to protect the health of citizens and to define the conditions for fulfilling family, professional and other tasks in the face of the epidemic threat. The reactions of social institutions to the pandemic were also intensified by the impact of trends negatively affecting religiosity. Hence, in shaping a post-pandemic society, individuals and groups must first be empowered. Then there is the need to use contemporary media solutions in building solidarity bonds, bearing in mind the risk of absolutisation of the contemporary social media. Finally, it is the task of the Church to modify the forms of presence in the social structures conducive to the effective putting into practice the propositions of the Christian humanism.

Keywords: society, Church, Covid-19, pope Francis, Polish Bishops' Conference, person

Sytuacja pandemii wyzwoliła zmiany zarówno po stronie Kościoła, jak też w szeroko rozumianym życiu społecznym. Pewne trendy społeczne, nie zawsze przychylnie instytucjom religijnym, dały o sobie znać, ale jednocześnie wzmógł się potencjał nadziei w sytuacji, kiedy o pandemii nie mówi się tak intensywnie jak niedawno. Przewyciężanie skutków pandemii wyzwoliło w obywatelach nowe siły do budowania społeczeństwa cechującego się humanizującymi odniesieniami. Nauczanie Kościoła, posiadające profil personalistyczny, jest przypomnieniem tego, iż w każdej sytuacji kryzysowej nie wolno zatracać człowieka w jego osobowej konkretności. Zachowanie nienaruszalności godności osoby i praw człowieka stanowi kryterium wszelkich działań pomocowych, służących odbudowaniu dobra wspólnego – naruszonego przez dramat pandemii. Kościół jest we współczesnym świecie głosicielem moralności ewangelicznej (stającej w obronie każdego człowieka), jak też aktywnym podmiotem w realizowaniu polityki społecznej. Przedmiotem refleksji w niniejszym artykule jest zarysowanie wizji społeczeństwa popandemicznego, zawartej w nauce Kościoła – nade wszystko w nauczaniu papieża Franciszka oraz polskich biskupów. Punktem wyjścia analiz jest przywołanie sytuacji pandemicznej w oparciu o dane statystyczne, jak też dokumenty Episkopatu Polski.

I. DANE OGÓLNE O PANDEMII W SPOŁECZEŃSTWIE

Prawdopodobnie pierwszy przypadek zachorowania na Covid-19 miał miejsce w Chinach (Wuhan) 17 listopada 2019 roku¹. 31 grudnia 2019 roku stwierdzono u 7 osób związanych z targiem owoców morza i żywych zwierząt w Wuhan ciężkie zapalenie płuc. 13 stycznia 2020 roku zdiagnozowano pierwsze zakażenie koronawirusem poza Chinami – w Tajlandii, 21 stycznia w Stanach Zjednoczonych, a 24 stycznia w Europie (we Francji). W Polsce pierwszy przypadek zakażenia wirusem odnotowano 4 marca 2020 roku, tzw. „pacjent zero” wyzdrowiał 17 marca 2020 roku. Międzynarodowy Komitet ds. Taksonomii Wirusów 11 lutego 2020 roku „nazywa nowego koronawirusa koronawirusem ostrej niewydolności oddechowej (Sars-Cov-2)”, który genetycznie jest podobny do koronawirusa z 2003 roku. W przypadku jednak obu wirusów epidemiolodzy mówią o dwóch różnych wirusach. Tegoż samego dnia WHO nazywa chorobę wywołaną przez nowego koronawirusa jako Covid-19, a 11 marca 2020 roku WHO ogłasza pandemię. Pierwsze obostrzenia w Polsce ogłoszono 10 marca 2020 roku. Dotyczyły one odwołania imprez masowych, a także wskazano na limit osób przebywających w przestrzeni zamkniętej. 12 marca zamknięto szkoły, uniwersytety, instytucje kultury. Najbardziej dotkliwe obostrzenia z perspektywy instytucji religijnych zostały ogłoszone 31 marca 2020 roku. Określały one limit osób na zgromadzeniach religijnych nieprzekraczający 5, z wyłączeniem duchownych oraz obsługujących pogrzeb lub Mszę świętą. Ów limit zwiększono do 50 osób od 12 kwietnia 2020 roku. W kolejnych miesiącach luzowano obostrzenia. Abstrahując od liczby fal koronawirusa w sensie narastającej i zmniejszającej się liczby zachorowań, kolejna silna reakcja na pandemię ze strony rządzących miała miejsce jesienią 2020 roku. 9 listopada 2020 roku zamknięto ponownie szkoły. 25 listopada 2020 roku odnotowano największą dzienną liczbę zgonów: 674. 2 grudnia 2020 roku liczba zakażonych przekroczyła w Polsce 1 mln. 8 grudnia 2020 roku podano pierwszą szczepionkę przeciw koronawirusowi (Pfizer/BioNTech) w Wielkiej Brytanii². W odniesieniu do zgromadzeń religijnych obostrzenia w tym czasie dotyczyły zasadniczo liczby osób przypadających na 1 metr kwadratowy³.

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w Polsce przedstawił w grudniu 2021 dane zebrane za 2021 rok oraz z 2020 roku, czyli z czasu pandemii w Polsce. Ogólna tendencja wyraża się w spadku liczby osób przystępujących do sakramen-

¹ Por. *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192> (12.10.2022).

² Por. tamże.

³ Por. S. Mikołajczak, *Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej podczas trwania pandemii Covid-19. Studium empiryczne*, „Studia Warmińskie”, 58(2021), s. 372.

tów i ograniczenia form duszpasterstwa⁴. Sakrament chrztu udzielono 312 tys. osób w 2020 roku, czyli o 16,5proc. mniej niż w 2019 roku. Bierzmowanie przyjęło w 2020 roku 252 tys. osób, czyli o 34 proc mniej niż w 2019 roku. Liczba zawartych małżeństw spadła o 27 proc. w stosunku do 2019 roku⁵ (w 2020 roku wynosiła 95,1 tys.)⁶. W 2020 roku wzrosła liczba osób przystępujących do Pierwszej Komunii Świętej, wynosiła 298 tys. – o 49 tys. więcej niż w 2019 (wzrost o 20%)⁷. Na katechezę uczęszczało w 2020 roku 85,7% uczniów. Portal TVP 3 z Gdańska zestawiał liczbę uczniów uczęszczających na religię porównując diecezję gdańską i pelplińską (sąsiadujące ze sobą diecezje, gdzie po reorganizacji struktur Kościoła w 1992 roku dokonano zmiany granic kościelnej jurysdykcji): diecezja gdańska – 74,1 proc.; diecezja pelplińska – 94,8 proc.⁸. Spadek liczby uczęszczających na religię jest warunkowany takimi czynnikami jak: dynamika rozwojowa dziecka, kwestie psychologiczne, wybór i poszukiwanie własnej tożsamości. Istotnym czynnikiem w aspekcie frekwencji na lekcjach religii jest socjalizacja religijna w znaczącej części realizowana w rodzinie. Stąd też istnieje organiczny związek pomiędzy skalą katechizacji a kondycją religijną (właściwie: duchową) współczesnych rodzin⁹. Komentując dane statystyczne za 2020 rok ks. Wojciech Sadłoń stwierdził, iż pandemia „wyzwoliła proces adaptacji oraz zmiany duszpasterstwa, w tym nawet sprawowanych sakramentów”¹⁰. Z kolei w komentarzu do ogłoszonych wyników badań opublikowanych na łamach „Gościa Niedzielnego” zwraca się dodatkowo uwagę na zachowanie ciągłości struktur i działalności Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii oraz na „niewielki spadek sił apostoelskich” w czasie pandemii¹¹.

Kościół w Polsce reagował na dynamicznie rozwijającą się sytuację pandemiczną w kraju. Jak zauważa Marcin Gonera, abp Stanisław Gądecki jeszcze przed pojawieniem się pierwszego zachorowania w Polsce wydał komunikat (28 lutego 2020 roku), w którym wzywał do przestrzegania ogólnych zasad higieny, poinformował biskupów diecezjalnych o możliwości przyjmowania Komunii świętej na rękę oraz o Komunii duchowej, sugeruje również możliwość „zaprzestania

⁴ Por. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego opublikował raport za 2020 rok*, <https://www.radioplus.pl/kosciol/instytut-statystyki-kosciola-katolickiego-opublikowal-raport-za-2020-rok-aa-9E7x-E8k2-Xdz3.html> (12.10.2022)

⁵ Por. *Raport Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego*, <https://gdansk.tvp.pl/57415396/raport-instytutu-statystyki-kosciola-katolickiego> (12.10.2022).

⁶ Por. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego opublikował raport za 2020 rok*, dz. cyt.

⁷ Por. tamże.

⁸ Por. *Raport Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego* dz. cyt.

⁹ Por. *Najnowszy raport Instytutu Kościoła Katolickiego (za 2020 r.)*, <https://www.gosc.pl/doc/7257655.Najnowszy-raport-Instytutu-Statystyki-Kosciola-Katolickiego-za> (12.10.2022).

¹⁰ Por. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego opublikował raport za 2020 rok*, dz. cyt.

¹¹ Por. *Najnowszy raport Instytutu Kościoła Katolickiego (za 2020 r.)*, dz. cyt.

korzystania z wody święconej¹². Pierwszym dokumentem Episkopatu Polski jest *Zarządzenie Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 roku*. W punkcie wyjścia biskupi wyrażają swoją „troskę o życie i zdrowie społeczeństwa”. Podstawą tegoż zaangażowania jest „wiara w Opatrzność Bożą”¹³. Pierwszy punkt dokumentu zawiera rekomendację do biskupów diecezjalnych o udzielenie dyspensy od niedzielnego uczestnictwa w Mszy świętej (pierwotnie do 29 marca) następującym grupom wiernych: osoby w podeszłym wieku, osoby z objawami infekcji, osoby obawiające się zarażenia¹⁴. W kolejnym punkcie znajdują się zalecenia co do liturgii Mszy świętej, sprawowania sakramentów oraz rezygnacja z napełniania kropielnic wodą święconą¹⁵. Biskupi wskazują ponadto na poszerzenie zakresu troski duchowej o wiernych poprzez pozostawienie otwartych świątyń, organizację adoracji w kościołach, zapewnienie możliwości spowiedzi, odwiedzanie z posługą sakramentalną chorych przy zachowaniu zasad higieny¹⁶. W dalszej części dokumentu hierarchowie odnoszą się do udzielania sakramentu bierzmowania (zalecano przesuwanie na późniejsze terminy), zawieszenie pielgrzymek maturzystów na Jasną Górę oraz dostosowanie form rekolekcji do sytuacji epidemicznej (z propozycją przeprowadzenia szkolnych rekolekcji wielkopostnych w trybie online)¹⁷. Poza powyższymi zaleceniami chrześcijanie winni wykazywać gotowość do posługi *caritas* wobec starszych i potrzebujących, wyrażając tym samym czynną solidarność¹⁸. Biskupi w Polsce na początku pandemii nie tylko określili pewne kwestie techniczne związane z zachowaniem się wiernych w obrębie zabudowań kościelnych, ale odnieśli się również do sytuacji egzystencjalnej wiernych oraz dokonali oceny interpretacji sytuacji pandemicznej w świetle przesłanek objawionych (czy też szeroko pojmowanej teologii lub doświadczenia religijnego). Komisja Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski wydała 31 marca 2020 roku notę pt. *Jezus żyje i chce, abyś żył*¹⁹. Biskupi zwrócili uwagę na postawę lęku, która jest jak najbardziej uzasadniona w obliczu utraty

¹² Por. M. Gonera, *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, s. 89–90, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259920/gonera_funkcjonowanie_kosciola_katolickiego_w_polsce_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (12.10.2022).

¹³ Por. *Zarządzenie Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 roku (nr 1/2020)*, https://archwwa.pl/wp-content/uploads/2020/03/Zarządzenie-nr-1_2020-Rady-Stałej-KEP-z-12-marca-2020.pdf (12.10.2022).

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. tamże; S. Mikołajczak, dz. cyt., s. 390.

¹⁶ Por. *Zarządzenie Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 roku (nr 1/2020)*, dz. cyt.; M. Gonera, dz. cyt., s. 90.

¹⁷ Por. *Zarządzenie Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 roku (nr 1/2020)*, dz. cyt.

¹⁸ Por. tamże; M. Gonera, dz. cyt., s. 90.

¹⁹ Por. *Nota Komisji Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski w związku z pandemią koronawirusa: „Jezus żyje i chce, abyś żył”*, <https://episkopat.pl/komisja-nauki-wiary-episkopatu-szkodliwe-jest-generowanie-leku-i-dawanie-naiwnych-recept-w-czasie-epidemii/> (12.10.2022).

zdrowia lub życia²⁰. Pesymistyczne nastroje były dodatkowo podsycane izolowaniem chorych, a nawet rodzin – postępując według zasad stosowania kwarantanny. Stan pandemii, a także labilność zachowania współczesnego chrześcijanina doprowadził do uaktywnienia różnych form pseudoreligijności, krzewienia fałszywego obrazu Boga, w tym nade wszystko odzicie idei sprawiedliwości dziejowej czy karnego oddziaływania Boga na świat²¹. Stwierdzić trzeba, iż fałszywe odpowiedzi na pytania natury egzystencjalnej w dobie kryzysu pogłębiają jedynie poczucie bezsensu i zupełnej bezradności, spychając mimowolnie jednostkę w stany depresyjne. W ciągu dalszego przebiegu pandemii biskupi polscy wydawali instrukcje stosownie do obostrzeń, mając na uwadze dobro wiernych w wymiarze cielesno-fizycznym, a także duchowym. W massmediach o profilu chrześcijańskim podejmowane były kwestie związane z online-owym uczestnictwem w Mszach świętych, używaniem wody święconej, zdalnym nauczaniem religii, znaczeniem tradycyjnych form religijności, możliwością powrotu do skali i sposobów udziału w praktykach religijnych sprzed pandemii itd.²² Niezależnie od pojawiania się nowych zjawisk społecznych (generowanych przykładowo pandemią) Kościół jest wezwany do odczytywania znaków czasu, umożliwiając docelowo rozwój, a co najmniej aktualizując orędzie zbawcze w konkretnej sytuacji społecznej, wzbudzając w ludziach „pewną nadzieję”. „Kościół zawsze zobowiązany jest do badania znaków czasu i ich interpretowania w świetle Ewangelii, tak aby w sposób dostosowany do każdego pokolenia mógł odpowiadać na odwieczne pytania ludzi o sens życia doczesnego i przyszłego oraz ich wzajemną relację”²³.

²⁰ „Oprócz rozmaitych przejawów strachu, będącego spontaniczną reakcją ludzi na dostrzegane niebezpieczeństwa, pojawia się także negatywne zjawisko sztucznego wywoływania lęku generowane przez współczesnych proroków pesymizmu, apokaliptycznego końca świata i rzekomej ‘godziny działania karzącego Boga’. Głównym błędem owych samozwańczych proroków jest nieprawomocne i zarazem sugestywne wypowiedanie się w imieniu Boga, promowanie prostych i naiwnych ‘recept’ na zmianę sytuacji, błędne pojmowanie Opatrzności Bożej jako mechanicznej i natychmiastowej interwencji Bożej na zawołanie człowieka. Rodzi się tu niebezpieczeństwo manipulowania Bogiem, wystawiania Go na próbę, a w konsekwencji niedopuszczalnego rozliczania Boga. Człowiek nie może stać się zuchwałym sędzią oskarżającym Boga. Na tej złudnej drodze nigdy nie znajdzie satysfakcjonującej odpowiedzi na pytanie o sens cierpienia”. Cyt za: tamże.

²¹ Por. tamże.

²² Por. M. Gonera, dz. cyt., s. 93–96; R. Buchta, W. Cichosz, A. Zellma, *Religious Education in Poland during the COVID-19 Pandemic from the Perspective of Religion Teachers of the Silesian Voivodeship*, „Religions” 12 (8), 650(2021), s. 6.

16 maja 2022 roku zniesiono stan epidemii w Polsce. Por. *Zniesienie stanu epidemii COVID-19. Pozostaje stan zagrożenia epidemicznego*, <https://szczepienia.pzh.gov.pl/zniesienie-stanu-epidemii-covid-19-obowiazuje-stan-zagrozenia-epidemicznego/> (12.10.2022).

²³ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, 4.

2. PERSPEKTYWA SPOŁECZEŃSTWA PO COVID-19

Sytuację zwiększonego ryzyka zachorowania na Covid-19 można traktować w kategorii znaku czasu. Wypowiedzi hierarchów Kościoła – w tym samego papieża Franciszka – a także ludzi nauki są zasadniczo przyporządkowane dwóm perspektywom. Z jednej strony zarysowuje się pogłębiający kryzys Kościoła, będący pochodną oddziaływania materialistycznych i hedonistycznych trendów społecznych. Z drugiej strony pokonanie szczytów wyznaczających kolejne fale pandemii wzmacnia w chrześcijanach nadzieję oraz pragnienie budowania społeczeństw odzwierciedlających wartości, takie jak wiara, nadzieja i miłość – z natury dobre i służące wznoszeniu trwałych struktur dobra w społeczeństwie²⁴. Stosowne wskazówki – obecne w nauczaniu hierarchów Kościoła – przyporządkowane budowaniu lepszej przyszłości dla społeczeństw, były przywoływane jeszcze podczas trwania pandemii lub też w czasie, kiedy koronawirus przestał być tematem wiodącym w serwisach informacyjnych.

2.1. Utrwalanie destrukcyjnych trendów społecznych

Religia, a konkretnie misja Kościoła katolickiego w świecie jest konfrontowana z przeróżnymi trendami zniekształcającymi naukę Objawioną (często do jednoaspektowego przekazu – forma redukcjonizmu) lub też zmierzającymi wprost do eliminowania wszelkich czynników religijnych z przestrzeni społecznej. Ks. Tadeusz Borutka dokonał systematyzacji zagrożeń życia religijnego w kontekście rozwoju pandemii:

- Zagrożenie dekonstruktywizmem. Miejsce tradycyjnych wartości, symboli, kryteriów etycznych zajęły subiektywne oceny, konstrukty myślowe, będące w gruncie rzeczy absolutyzacją ludzkiego ego. W tym kontekście wskazuje się na konieczność kształtowania rzeczywistości multi-kulti, przy pełnym wyabstrahowaniu z obiektywnego porządku etyczno-moralnego. Dekonstruktywizm, przed czym przestrzegał już św. Jan Paweł II, upowszechnia sceptycyzm skorelowany z agnostycyzmem i relatywizmem²⁵.
- Sekularyzm stanowi pewien proces zmierzający do usunięcia Boga z rzeczywistości społecznej²⁶. Źródeł sekularyzmu można dopatrywać się między

²⁴ Por. A. Zellma, R. Buchta, W. Cichosz, *The (non)transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools*, „British Journal of Religious Education”, 44(3)2022, s. 225.

²⁵ Por. T. Borutka, *Współczesne problemy życia religijnego w kontekście zagrożeń wynikających z pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2*, w: *Człowiek wobec problemów współczesności*, red. M. Markocka, Z. Mikołajczyk, P. Walewski, Warszawa 2022, s. 477.

²⁶ Por. tamże, s. 480.

innymi w rewolucji francuskiej czy też rewolucji bolszewickiej²⁷. Ks. Tadeusz Borutka zwraca uwagę na intensyfikowanie współcześnie sekularyzacji społeczeństwa na skutek wzrostu trendów konsumpcyjnych. Nowe formy materializmu zawłaszczają więc dotychczasowe enklawy religijności, doprowadzając do dezorientacji czy wręcz „moralnego zagubienia człowieka”²⁸. Model życia bez Boga jest współcześnie wspomagany przez media, systemowo alienujące czynniki religijne z życia człowieka albo wręcz przedstawiające tym wyższą doskonałość, im bardziej wolną od Boga (szczególnie od Boga religii judeo-chrześcijańskiej)²⁹. Poza negatywnym wymiarem procesów sekularyzacji nie sposób wspomnieć o zdrowej laicyzacji wskazanej w nauczaniu Benedykta XVI³⁰.

- Zmniejszenie udziału w życiu religijnym. Współczesnym wyzwaniem dla duszpasterstwa Kościoła jest wyhamowanie tendencji zmniejszającej się liczby wiernych aktywnie uczestniczących w misji Kościoła³¹. Chodzi tutaj o uczęszczanie na Msze święte, przyjmowanie innych sakramentów, uczestnictwo w lekcjach religii itd. Dominacja komunikowania się online, z zamknięciem wręcz kościołów w początkowych fazach pandemii, wzmogły już i tak obecne w społeczeństwie tendencje do marginalizowania Kościoła³². Nie sposób tłumaczyć obecnej sytuacji inwestowaniem w jakość, a nie w ilość³³. Istnieje natomiast konieczność wskazania nowych form wyrazu dla religijności obecnej przecież w każdym człowieku³⁴.
- Papież Franciszek w encyklice *Laudato si* zwrócił uwagę na „globalizację paradygmatu technokratycznego”³⁵. Najnowsze technologie zapewniające maksimum zysku wyznaczają styl życia, podporządkowując sobie zupełnie człowieka jako osobę. Godność osobowa, prawa człowieka, ochrona środowiska naturalnego itd. – nie stanowią już niepodważalnych kryteriów, a celem wszelkiej działalności jest takie uformowanie świata, by zapewnić jak najwyższy poziom zyskowej eksploatacji³⁶. „W istocie technika dąży do tego, aby nic nie pozostawało poza jej żelazną logiką, a ‘człowiek współczesny dobrze wie, że w technice nie chodzi ostatecznie ani o pożytek, ani

²⁷ Por. J. Szulist, *Laicyzacja*, <https://laboratoriumwolnosc.pl/slownik/laicyzacja/> (5.12.2023).

²⁸ Por. T. Borutka, dz. cyt., s. 483.

²⁹ Por. J. Szulist, *Laicyzacja*, dz. cyt.

³⁰ Por. J. Wrzeszak, „Dyktatura” relatywizmu w ujęciu Benedykta XVI, „Warszawskie Studia Teologiczne”, XIV/1/2011, s. 294–295.

³¹ Por. T. Borutka, dz. cyt., s. 483.

³² Por. tamże.

³³ Por. Centrum Badań Opinii Publicznej, *Wpływ pandemii na religijność Polaków*, „Komunikat z Badań”, nr 74/2020, https://cbos.pl/SPIskom.POL/2020/K_074_20.PDF (5.1.2023).

³⁴ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987, 28 (cyt. dalej: SRS).

³⁵ Por. Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Watykan 2015, 106.

³⁶ Por. J. M. Byrska, *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos”, 2017(45), s. 140.

o dobrobyt, chodzi tylko o władzę, o skrajnie pojęte panowanie w nowej strukturze świata'. Dlatego 'chce zawładnąć elementami natury i ludzkiego istnienia'. W ten sposób pomniejszają się możliwości podejmowania decyzji, najbardziej autentycznej wolności i przestrzeni dla kreatywności alternatywnej jednostek³⁷.

- Indywidualizacja³⁸.
- Relatywizm³⁹.
- Konsumpcjonizm⁴⁰.

2.2. *Perspektywa integralnie rozwijających się społeczności*

Pewna koncepcja przyszłych społeczeństw została zarysowana w nauczaniu papieża Franciszka, a także Episkopatu Polski, gdzie wskazuje się na niezmiennie principia i wartości, których przestrzeganie przywraca nienaruszalny charakter osobie w społeczeństwie. Zasady przywoływane w dokumentach Kościoła służą przezwyciężaniu wszelkich niesprawiedliwości i krzywd czasu pandemii.

W jednym z artykułów zamieszczonych w „L'Osservatore Romano” przywołana została postać zakonnika argentyńskiego spędzającego wiele czasu w konfesjonale w czasie pandemii. Ów spowiednik podkreślał zależność pomiędzy miłosierdziem a personalizowaniem (czy wręcz humanizowaniem) świata⁴¹. Człowiek, który doświadcza przebaczenia ze strony Boga, zaczyna dostrzegać to, co jest istotne (z perspektywy osoby) i to co pozwala porządkować naruszone w jakikolwiek sposób relacje lub sposób funkcjonowania instytucji⁴². „Miłosierdzie dopuszcza, że to nie ja, ale inny człowiek jest zasadą porządkującą świat”. A w ten sposób wprowadza w życie ‘element zakwestionowania egoizmu, afirmacji samego siebie, tamę wobec szerszenia się nietolerancji i przemocy, ale także aktywną zasadę pojednania’⁴³. Zmiana postaw – niezależnie od tego czy jest zerwaniem ze złem, czy też jeszcze większym utwierdzeniem w dobru – może bazować na przenalizowanej i w jakiejś mierze zasymilowanej przeszłości⁴⁴. Świadomość pokonanej własnej słabości stanowi punkt wyjścia lub też wprost element nowych rozwiązań wpisujących się w powiększanie zakresu dobra (zarówno w wymiarze jednostkowym jak i grupowym). „Ci, którzy ostro się starli, rozmawiają ze sobą, mając za punkt wyjścia jasną i nagą prawdę. Muszą nauczyć się realizowania pamięci

³⁷ LSi 108.

³⁸ Por. J. Wrzeszak, dz. cyt., s. 295.

³⁹ Por. tamże, s. 291–292.

⁴⁰ Por. J. M. Byrska, dz. cyt., s. 136.

⁴¹ Por. A. Metalli, *Solidarność i przebaczenie w dniach pandemii*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2021, s. 3.

⁴² Por. Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1963, 37.

⁴³ Por. A. Metalli, dz. cyt., s. 3.

⁴⁴ Por. Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2020, 226.

pokutnej, zdolnej do rozprawienia się z przeszłością, aby uwolnić przyszłość z własnych rozczarowań, niejasności czy projekcji. Jedyne z historycznej prawdy o faktach będzie mogło się zrodzić wytrwałe i permanentne dążenie, by zrozumieć siebie nawzajem i mieć odwagę wypracowania nowej syntezy dla dobra wszystkich⁴⁵. Życie w pojedybnym świecie jest odkryciem na nowo godności osobowej, będącej przedmiotem Bożej miłości⁴⁶. Takie przekonanie wyrażone przez papieża Franciszka w encyklice *Fratelli tutti* zmierza do kształtowania kultury pokoju⁴⁷, dla którego wyznacznikiem jest międzyosobowe spotkanie w prawdzie⁴⁸, gdzie nie ma miejsca na żadne ideologie, będące zawsze formą zniewolenia i uprzedmiotowienia człowieka, nawet w obliczu śmiertelnego pandemicznego zagrożenia.

Alver Metalli zwrócił uwagę na czas pandemii jako na okres wzmożonej solidarności i przebaczenia. Postępowanie wielu podmiotów charakteryzowało się bezinteresownością, doświadczaną od bliskich osób⁴⁹. Ofiarności i bezpośrednio doświadczanie międzyosobowe warunkują się wzajemnie, stanowiąc przy tym środki skutecznie zaradzające deficytom materialnym i duchowym⁵⁰. Alver Metalli zauważa, iż skala pomocy bliźniemu była o wiele bardziej powszechna na poziomie egzystencjalnym, powszednim dnia codziennego, niż na wyższych szczeblach w obrębie prowincji czy też stosunków międzynarodowych: „(...) ta pomoc (tzn. pomoc potrzebującym w czasie pandemii – J. S.] koncentrowała się na bliskich w dosłownym sensie tego słowa, czyli na osobach żyjących w pobliżu, na tym samym terytorium. Jedyne znikoma część, 5–7 proc. zapytanych, robiło to na wyższym szczeblu – prowincji, region, czy kraju – a jeszcze mniej, 2 proc., na poziomie międzynarodowym. Oznacza to, że ten, kto jest blisko, kogo spotyka w tej samej dzielnicy, porusza i wzrusza bardziej niż ktoś, kto żyje daleko”⁵¹. Konkretność adresatów pomocy intensyfikuje urzeczywistnianie zasady powszechnego przeznaczenia dóbr⁵². W ten sposób zwiększa się poczucie solidarności, a także bezpieczeństwa, iż w pobliżu znajduje się zawsze ktoś gotowy do wsparcia, wspólnego zaradzenia potrzebom⁵³. W aspekcie pokonywania różnego rodzaju

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Por. J. Szulist, *W Bogu początek. Reinterpretacja koncepcji pokoju bł. Jana XXIII w nauczaniu społecznym Benedykta XVI*, Pelplin 2013, s. 110–111.

⁴⁷ Por. FT 241.

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Por. A. Metalli, dz. cyt., s. 3.

⁵⁰ Por. J. Szulist, *W Bogu początek*, dz. cyt., s. 129–130.

⁵¹ Respondentami byli mieszkańcy Buenos Aires. Por. A. Metalli, dz. cyt., s. 3.

⁵² Por. KDK 69.

⁵³ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009, 53 (cyt. dalej: CV); A. Monda, *Globalne zagrożenia wymagają nowej solidarności. Wywiad z Antonim Guterresem, sekretarzem generalnym ONZ, „L'Osservatore Romano”* (wyd. pol.), 7–8/2020, s. 45.

trudności można stwierdzić zależność pomiędzy dobrem wspólnym a powszechnym przeznaczeniem dóbr w dziedzinie bezinteresownego służenia bliźnim⁵⁴.

Czas po pandemii winien uświadomić człowiekowi, jak wiele zawdzięcza Bogu. Każda sytuacja życiowa jest wpisana w plany Bożej Opatrzności. Bóg nie szczędzi człowiekowi swoich darów, co w chwilach krytycznych umożliwia wręcz przetrwanie. W pojedynkę nie sposób ochronić życia a nawet swojej godności wobec różnego rodzaju prób. Papież Franciszek przestrzega wręcz przed uczynieniem z indywidualizmu zasady społecznej. Wszelkie tego typu rozwiązania, uwzględniające jedynie potencjał jednostkowy, generują kolejne iluzje, nieposiadające w sobie żadnej mocy ku przezwyciężeniu – chociażby w najmniejszym stopniu – kryzysu⁵⁵.

W czasie pandemii stały się coraz bardziej namacalne deficyty, które były niezauważane w dobie zwyczajnego funkcjonowania społeczeństw. Krzysztof Ołdakowski zwraca uwagę na zależność pomiędzy izolacją – wywołaną chociażby kwarantanną – a rozwojem infrastruktury⁵⁶. Negatywne skutki lockdownów były tym bardziej odczuwalne, im mniej rozbudowana była infrastruktura, szczególnie w zakresie kultury i komunikacji. Ograniczenia sieciowe Internetu spowodowały znaczące ograniczenia możliwości edukacji biedniejszych rodzin (rodziny wielodzietne, bezrobotne, z osobą niepełnosprawną itd.)⁵⁷, czy wręcz społeczności znajdujących się na wcześniejszych etapach rozwoju. Wizja zatem społeczeństwa przyszłości dotyczy ciągłych i planowych inwestycji w infrastrukturę, dzięki czemu wzrośnie poczucie bezpieczeństwa u obywateli, ale jednocześnie ograniczy się destrukcyjny wpływ przyszłych kryzysów na realizację celów społecznych warunkujących permanentny rozwój⁵⁸. Poza inwestycjami w infrastrukturę, papież Franciszek zwraca uwagę na konieczność rozwoju instytucji zabezpieczenia społecznego. Czas pandemii był związany z pomniejszeniem dochodów lub wręcz z bezrobociem. Integracja społeczna winna być ciągłym wyznacznikiem przepływu finansów tak, by ktokolwiek borykający się z trudnościami ekonomicznymi nie był jednocześnie skazany na wyłączenie społeczne⁵⁹.

⁵⁴ W. Cichosz, *Anthropological determinants of religious education*, w: *Religious pedagogy*, red. Z. Marek, A. Walulik, Kraków 2020, s. 346.

⁵⁵ Por. Franciszek, *Nie roztrwońmy pozytywnej energii, którą wyzwała pandemia*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7–8/2020, s. 7.

⁵⁶ Por. K. Ołdakowski, *Program społeczny Papieża Franciszka*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 41.

⁵⁷ Por. Franciszek, *Sprawiedliwe i inkluzywne rozwiązania pozwalające wyjść z kryzysu*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2020, s. 19; tenże, *Antidotum na kryzys edukacyjny*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2020, s. 23.

⁵⁸ Por. K. Ołdakowski, dz. cyt., s. 41.

⁵⁹ Por. Franciszek, *Przezwyciężyć wykluczenie społeczne*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2021, s. 41; tenże, *Antidotum na kryzys edukacyjny*, dz. cyt., s. 23.

Papież Franciszek zachęca do okazywania wdzięczności instytucjom społecznym, ukierunkowanym na pomoc tym wszystkim, którzy „znajdują się w najgorszym położeniu”⁶⁰. Chorujący na Covid-19, a także ich rodziny, domagali się bez wątpienia wsparcia. W szerszej perspektywie – już popandemicznej warto zastanowić się nad wizją służby zdrowia, czy też w ogóle nad posługą lekarzy, pielęgniarek, wolontariuszy, troszczących się o zdrowie i o dobrą kondycję obywateli⁶¹. W odniesieniu do chorych jedną z kluczowych kwestii jest dostrzeżenie w pacjencie człowieka, osoby. Postęp w dziedzinie medycyny, fascynacja złożonością procesów zachodzących w człowieku, nigdy nie powinny zasłonić osobowego charakteru instytucji służby zdrowia. Wszelkie systemy społeczne winny zawsze uwzględniać wyjątkowość i integralność człowieka⁶². Nie można być nieczułym na sytuację konkretnej osoby – również w aspekcie egzystencjalnej niepewności dotyczącej wnętrza pacjenta: „Chory jest zawsze ważniejszy od jego choroby, dlatego w każdym podejściu terapeutycznym nie można pominąć wysłuchania pacjenta, jego historii, lęków i obaw. Nawet wtedy, gdy nie można wyleczyć, zawsze można otoczyć opieką, zawsze można pocieszyć, zawsze można sprawić, by pacjent poczuł bliskość, która świadczy o zainteresowaniu osobą bardziej niż jej chorobą”⁶³. W tym dostrzeganiu konkretnego człowieka w bliżnim realizuje się najpełniej naśladowanie miłosiernego Samarytanina. Bóg poprzez służbę zdrowia wyraża swoje nieskończone miłosierdzie⁶⁴. W ten sposób również zostaje przełamana tendencja do izolowania się, wewnętrznego zamknięcia, właściwa stanom chorobowym. Metodą polepszenia samopoczucia w czasie kryzysu czy nawet wejścia na ścieżkę poprawy jest nawiązanie relacji z bliźnimi lub co najmniej dopuszczenie pomocy ze strony innych ludzi, tym cenniejszej im bardziej ukierunkowanej na afirmację człowieka jako osoby będącej Bożym stworzeniem⁶⁵.

Kompleksowa pomoc człowiekowi dotkniętemu koronawirusem jest dla papieża Franciszka doświadczeniem jedności, wyrażającej przecież doskonałość Boskiego istnienia⁶⁶. Człowiek postępujący na drodze jedności staje się najwyczejniej lepszy⁶⁷. W organizacji systemów społecznych trzeba nade wszystko wystrzegać się rozczłonkowania czy wręcz obojętności pomiędzy poszczególnymi

⁶⁰ Por. tenże, *Współczucie i solidarność dla nadania sensu pandemii*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1/2021, s. 10.

⁶¹ Por. S. Mikołajczak, dz. cyt., s. 390.

⁶² Por. Franciszek, „*Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny*” (Łk 6,36). *Trwając na drodze miłosierdzia przy tych, którzy cierpią*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2022, s. 5; tenże, *Sprawiedliwe i inkluzywne rozwiązania pozwalające wyjść z kryzysu*, dz. cyt., s. 19.

⁶³ Tenże, „*Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny*” (Łk 6,36), dz. cyt., s. 5.

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ W. Cichosz, dz. cyt., s. 358.

⁶⁶ Por. Franciszek, *Medycyna jako sztuka łącząca umysł i serce*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 18.

⁶⁷ Por. J. Szulist, *W Bogu początek*, dz. cyt., s. 105–106.

dziedzinami życia jednostkowego lub grupowego. „Pandemia pokazała nam, jak ważne jest łączenie się, współpracowanie, podejmowanie w jedności wspólnych problemów. Służba zdrowia, zwłaszcza katolicka, potrzebuje tego i będzie coraz bardziej potrzebowała – bycia w sieci, co jest sposobem wyrażania jedności. To już nie jest czas na to, by w izolacji realizować własny charyzmat. Miłość wymaga daru – wiedzą trzeba się dzielić, kompetencje trzeba przekazywać, naukę trzeba oddawać na wspólny użytek”⁶⁸. Współcześnie pojawiają się wciąż tendencje do niesprawiedliwych podziałów, docelowo zmierzających do wyłączenia jednostkowego i grupowego⁶⁹. Jednym z najbardziej nieludzkich podziałów jest odłączenie medycyny od człowieka, a ujmując ten podział w kategoriach etyczno-społecznych wyłączenie postępu naukowego spod integralnego rozwoju człowieka⁷⁰. Ów podział staje tym bardziej destrukcyjny, im bardziej eksponuje się naukę kosztem człowieka. Osoba staje się wówczas narzędziem, jednym z elementów postępu w medycynie czy jakiegokolwiek innej dyscyplinie naukowej⁷¹. Drugi zakres pogłębiających się podziałów dotyczy krajów zamożnych i biednych. W tym obszarze nie sposób pominąć pogłębiania zależności ekonomicznych z pozycji silniejszych partnerów wymiany⁷². Chodzi tutaj o transfer technologii, eksploatację surowców naturalnych, pogłębianie zadłużenia państw rozwijających itd. Powyższe niesprawiedliwe (a często wręcz nieludzkie) tendencje były wielokrotnie przedmiotem nauczania społecznego Kościoła⁷³. Poza wskazaną powyżej niesprawiedliwością w stosunkach międzynarodowych papież Franciszek zwraca uwagę jeszcze na to, by pomoc medyczna nigdy nie stała się „żałosną jałmużną”, ale by miało miejsce „rozdzielanie z godnością”, co konkretnie znaczy tyle: „Aby naprawdę czynić dobro, trzeba rozwijać naukę i jej integralne zastosowanie – zrozumieć konteksty, ugruntować leczenie, dbać o rozwój kultury opieki zdrowotnej”⁷⁴. Wizja społeczeństwa pocovidowego winna zatem zmierzać do upodmiotowienia, wzmożenia realizacji koncepcji społeczeństwa obywatelskiego itd. Inspiracje duchowe dodawałyby motywacji również ku temu, by w rozwoju społecznym poszerzać również zakres duchowy działalności człowieka, gdzie nauka i inne ludzkie osiągnięcia pełnią rolę pomocową⁷⁵. Wyjście z pozycji integralnej służby zdrowia może rzutować na integralny rozwój społeczny, wobec

⁶⁸ Franciszek, *Medycyna jako sztuka łącząca umysł i serce*, dz. cyt., s. 18.

⁶⁹ Por. Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967, 6 (cyt. dalej: PP).

⁷⁰ Por. Franciszek, *Medycyna jako sztuka łącząca umysł i serce*, dz. cyt., s. 18.

⁷¹ Por. A. J. Jacobs, *Czy postęp w medycynie służy lekarzom?*, <https://podyplomie.pl/publish/system/articles/pdfarticles/000/012/985/original/83-90.pdf?1472207935> (5.12.2023).

⁷² Por. PP 6.

⁷³ Por. J. Szulist, „Człowiek jest drogą Kościoła” (RH 14). *Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2012, s. 132–133.

⁷⁴ Franciszek, *Medycyna jako sztuka łącząca umysł i serce*, dz. cyt., s. 18.

⁷⁵ Por. Franciszek, *Osoba w centrum każdego systemu opieki zdrowotnej*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2021, s. 12.

czego jednoaspektowość kryzysu wyraża stan zacofania lub co najmniej stagnacji w zdobywaniu coraz wyższych jakości⁷⁶.

Wyzwaniem czasu jest postęp technologiczny. Biskupi polscy w *Liście pasterskim z okazji X tygodnia wychowania w Polsce* wskazali na niebezpieczeństwo, jakie niesie z sobą uzależnienie od mediów. Wykorzystanie Internetu, mediów społecznościowych i innych dobrodziejstw techniki jest wpisane we współczesną edukację czy też szeroko rozumiane wychowanie. Nie sposób pominąć ich istnienia i racjonalnego wykorzystywania jako środka w procesie odpowiedzialnego formowania osobowości. Problematyczne staje się jednak tak dalekie koncentrowanie się na massmediach, iż młody człowiek ogranicza się tylko do wirtualnej rzeczywistości, często skrajnie indywidualistycznie profilowanej. Stąd też biskupi polscy, powołując się na nauczanie papieża Franciszka, postulują podtrzymywanie ciągłej relacji z Bogiem oraz ugruntowywanie obiektywnych hierarchii wartości, w których zawierają się elementy relacyjne skłaniające same z siebie do wyjścia poza własne „ja” w celu kształtowania humanizującego środowiska życia⁷⁷. Wizja społeczeństwa informatycznego jest współcześnie niezwykle inspirująca⁷⁸. Kościół ze swoim orędziem wskazuje jednak na istnienie innej sfery niż tylko zaawanso-

⁷⁶ Por. tamże; tenże, *Sprawiedliwe i inkluzywne rozwiązania pozwalające wyjść z kryzysu*, dz. cyt., s. 19; tenże, *Pora odważyć się na nowy model rozwoju*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2020, s. 5–6; A. Monda, *Rozwój na miarę człowieka i odpowiedzialność chrześcijan*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2020, s. 14.

⁷⁷ „Nieocenioną pomocą w praktykowaniu wiary okazały się w ostatnim czasie media społecznościowe. Dzięki transmisjom online wiele osób miało możliwość kontaktu ze swym kościołem parafialnym, udziału we Mszy świętej, we wspólnej modlitwie czy w rekolekcjach wielkopostnych. Powodzeniem cieszyły się nagrania wartościowych homilii, odwiedzano strony zawierające teksty czy filmy o tematyce religijnej. Doświadczenie to uczy, jak ważnym zadaniem wychowawczym jest kształtowanie postawy dobrego korzystania z mediów cyfrowych. Częstym zabiegiem wychowawczym podejmowanym w tej dziedzinie jest ograniczanie czasu, jaki spędzamy przy komputerze. Z całą pewnością nie można bagatelizować tego problemu, zwłaszcza, że zbyt długie, bezmyślne korzystanie z Internetu czy gier komputerowych zabiera nam czas, który moglibyśmy przeznaczyć na modlitwę, rozwój prawdziwych, głębokich relacji, wartościową lekturę czy pracę. Nie można jednak nie zauważać także innych obszarów pracy wychowawczej w tej sferze. Papież Franciszek zwraca na przykład uwagę na potrzebę rozwoju zdolności odkładania zaspokajania pragnień: ‘Nie chodzi o zabranianie dzieciom zabawy na urządzeniach elektronicznych, ale znalezienie sposobu zrodzenia w nich zdolności do (...) nie stosowania prędkości cyfrowej we wszystkich dziedzinach życia. (...) Kiedy wychowujemy, aby nauczyć odkładania pewnych rzeczy i poczekania na stosowną chwilę, to uczymy wówczas, co znaczy być panem samego siebie, niezależnym od swoich impulsów’ (Papież Franciszek, Adhortacja *Amoris laetitia* 275)”. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski z okazji X tygodnia wychowania w Polsce*, <https://episkopat.pl/list-pasterski-z-okazji-x-tygodnia-wychowania/> (18.10.2022).

⁷⁸ Por. R. Buchta, W. Cichosz, A. Zellma, dz. cyt., s. 4–5.

wane technologie. Nie sposób również zastąpić zdalnych relacji – kontaktem z osobą w jej konkretnej cielesności i duchowości⁷⁹.

Czas po pandemii może być interpretowany jako okres rozwoju nowych form kształcenia przy zastosowaniu najnowszych technik informatycznych⁸⁰. Kształcenie na odległość może stać się nie tylko rozwiązaniem kryzysowym, ale może przyczynić się do zakładania konsorcjów naukowych, uelastycznienia czasu zajęć, prowadzenia zajęć przez wykładowców z innych krajów i kontynentów, nie wspominając o międzynarodowych seminariach i konferencjach itd.⁸¹ Nowe formy kształcenia winny jednak mieć zapewnioną odpowiednią jakość, co dotyczy w głównej mierze aspektu merytorycznego. Poczynić należy również zastrzeżenie, iż pewne formy zajęć, jak konwersatoria, ćwiczenia, laboratoria itp., są niezwykle trudne lub wręcz niewykonalne na odległość⁸². W ogólnym znaczeniu wszelkie formy edukacji popandemicznej winny być harmonijne i włączające jak najszersze grupy społeczne, przewyższając utarte schematy⁸³.

Wychodzenie z kryzysu wywołanego pandemią może też wiązać się z pewnymi niebezpieczeństwami. Andrea Tornielli analizując zjawisko pandemii w kontekście nauczania zawartego w encyklice *Laudato si* zwrócił uwagę na ryzyko zbytniego pośpiechu w wychodzeniu z zapaści gospodarczej⁸⁴. W tym miejscu należy poczynić pewne zastrzeżenie. Nagły wzrost zachorowań domagał się szybkiej reakcji ze strony państwa, co jest właściwym zachowaniem (np. zmiany co do zachowania dystansu społecznego w pomieszczeniach zbiorowych)⁸⁵. Przewyciężanie skutków pandemii, jako też kształtowanie kultury społecznej jest w głównej mierze działaniem długofalowym – podobnym w formie do rozwiązywania

⁷⁹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski z okazji X tygodnia wychowania w Polsce*, dz. cyt.

⁸⁰ Por. R. Cetra, *Uczelnie papieskie w Rzymie są gotowe do rozpoczęcia nowego roku akademickiego*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2020, s. 45.

⁸¹ Por. R. Ernst-Milerska, *Nauczanie na odległość w czasie pandemii jako wyzwanie wobec egalitarnego statusu szkoły publicznej*, „Studia z Teorii Wychowania”, t. XI(2020), nr 4(33), s. 193–194.

⁸² R. Buchta, W. Cichosz, A. Zellma, dz. cyt., s. 5.

⁸³ Por. Franciszek, *Antidotum na kryzys edukacyjny*, dz. cyt., s. 24.

⁸⁴ Por. tenże, *Zdrowie człowieka nie może być oderwane od zdrowia środowiska*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 10; A. Tornielli, „*Laudato si*” pomaga patrzeć w przyszłość po pandemii, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2020, s. 3.

⁸⁵ Por. Franciszek, *Powszechne przeznaczenie dóbr i cnota nadziei*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/2020, s. 16.

kwestii ekologicznej zarysowanej w encyklice o ekologii⁸⁶. Lektura *Laudato si* skłania do następującej wizji przyszłości społeczeństw: „*Laudato si* prowadzi nas do zaprojektowania na nowo społeczeństwa, w którym życie ludzkie, zwłaszcza najsłabszych, jest bronione; w którym wszyscy mamy dostęp do służby zdrowia, gdzie osoby nie są nigdy odrzucane, a natura nie jest bezmyślnie ograbiana, lecz pielęgnowana i strzeżona dla tych, którzy przyjdą po nas”⁸⁷. Humanizm i odpowiedzialność za czyny – w kontekście następných pokoleń – stanowią nieodzowne elementy społeczeństwa przyszłości, w którym każdy deficyt będzie wyrównany, a każda krzywda zadośćuczyniona.

PODSUMOWANIE

Krzysztof Ołdakowski analizując nauczanie papieża Franciszka wyraził na łamach „L’Osservatore Romano” postulat co do budowania społeczeństwa przyszłości. Przewyciężenie kryzysu oznacza kształtowanie struktur społecznych na trzech principiach społecznych:

- Solidarność jako fundament⁸⁸.
- Dobro wspólne jako kluczowy element społeczeństwa przyszłości.
- Pomocniczość będąca w istocie wyrażaniem woli uczestnictwa jako formy odpowiedzialności społeczności.

W każdej z wskazanych zasad naczelną kwestią jest „przejście od marzeń [tzn. od idei – J.S.] do działania”⁸⁹.

W fazie pokryzysowej (lub mając za sobą co najmniej największe nasilenie/szczyt oddziaływania negatywnych czynników) trzeba budować społeczeństwo na tym, co w niekorzystnych okolicznościach pozwoliło przetrwać, zachować życie. Papież Franciszek przywołuje w tym kontekście następujące przysłowie: „W moim kraju jest przysłowie: ‘Kiedy na koniu przepływasz rzekę, nie zmieniaj konia w środku rzeki’. W chwilach kryzysu trzymaj się mocno przekonania wiary.

⁸⁶ Por. A. Tornielli, dz. cyt., s. 3; por. Franciszek, *Miłość i dobro wspólne*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 19.

Skalę nierówności generowanych w czasie pandemii w następujący sposób opisuje papież Franciszek: „Pandemia uwydatniła i pogłębiła problemy społeczne, zwłaszcza nierówność. Niektórzy mogą pracować zdalnie w domu, podczas gdy dla wielu innych jest to niemożliwe. Są dzieci, które mimo trudności mogą dalej otrzymywać edukację szkolną, natomiast w przypadku bardzo wielu innych została ona nagle przerwana. Pewne zamożne kraje mogą emitować pieniądze, podczas gdy dla innych byłoby to równoznaczne z obłożeniem przyszłości hipoteką”. tenże, *Powszechne przeznaczenie dóbr i cnota nadziei*, dz. cyt., s. 15 (15–16).

⁸⁷ A. Tornielli, dz. cyt., s. 3.

⁸⁸ Por. Franciszek, *Z kryzysu wychodzi się tylko razem*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 17.

⁸⁹ Por. K. Ołdakowski, dz. cyt., s. 42.

Ci, co odeszli, to ci, którzy ‘zmienili konia’, zaczęli szukać innego nauczyciela, z którym nie będzie tak ‘trudno’, jak z Nim. W momencie kryzysu jest wytrwałość, cisza; trzeba pozostać tam, gdzie jesteśmy, w bezruchu. To nie jest moment do zmiany. To moment wierności, wierności Bogu, wierności rzeczom wybranym wcześniej. To także moment nawrócenia, bo taka wierność może nas natchnąć do pewnych zmian – takich, które mogą nas do dobra zbliżyć, a nie od dobra oddalić⁹⁰. Czas kryzysu można interpretować jako okres „hartu ducha”, jako wewnętrzne umocnienie dobra obecnego w człowieku i dodatkowo posiłkowanego Boskimi darami, wypływającymi z nieskończonej miłości. Doświadczenie form pomocy – będących konsekwencją bezinteresownego działania – jest pozytywnym imperatywem umożliwiającym przetrwanie każdego kryzysu w przyszłości⁹¹.

Bibliografia

Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009.

Borutka T., *Współczesne problemy życia religijnego w kontekście zagrożeń wynikających z pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2*, w: *Człowiek wobec problemów współczesności*, red. M. Markocka, Z. Mikołajczyk, P. Walewski, Warszawa 2022, s. 473–500.

Buchta R., Cichosz W., Zellma A., *Religious Education in Poland during the COVID-19 Pandemic from the Perspective of Religion Teachers of the Silesian Voivodeship*, „Religions” 12 (8), 650(2021), s. 1–13.

Byrska J. M., *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos”, 2017(45), s. 135–147.

Centrum Badania Opinii Publicznej, *Wpływ pandemii na religijność Polaków*, „Komunikat z Badań”, nr 74/2020, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_074_20.PDF (5.1.2023).

Cetra R., *Uczelnie papieskie w Rzymie są gotowe do rozpoczęcia nowego roku akademickiego*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2020, s. 44–46.

Cichosz W., *Anthropological determinants of religious education*, w: *Religious pedagogy*, red. Z. Marek, A. Walulik, Krakow 2020, s. 345–365.

Ernst-Milerska R., *Nauczanie na odległość w czasie pandemii jako wyzwanie wobec egalitarnego statusu szkoły publicznej*, „Studia z Teorii Wychowania”, t. XI(2020), nr 4(33), s. 193–210.

Franciszek, *Antidotum na kryzys edukacyjny*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2020, s. 22–23.

⁹⁰ Franciszek, *Uczenie się jak żyć w czasie kryzysu*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 5/2020, s. 41.

⁹¹ Por. tenże, *Nie roztrwońmy pozytywnej energii, którą wyzwala pandemia*, dz. cyt., s. 6; tenże, *Z kryzysu wychodzi się tylko razem*, dz. cyt., s. 17.

Franciszek, „*Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny*” (Łk 6,36). *Trwając na drodze miłosierdzia przy tych, którzy cierpią*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2022, s. 4–6.

Franciszek, *Encyklika „Fratelli tutti”*, Watykan 2020.

Franciszek, *Encyklika „Laudato si”*, Watykan 2015.

Franciszek, *Medycyna jako sztuka łącząca umysł i serce*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 17–18.

Franciszek, *Miłość i dobro wspólne*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 18–20.

Franciszek, *Nie roztrwońmy pozytywnej energii, którą wyzwala pandemia*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7–8/2020, s. 6–8.

Franciszek, *Osoba w centrum każdego systemu opieki zdrowotnej*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2021, s. 11–13.

Franciszek, *Pora odważyć się na nowy model rozwoju*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2020, s. 4–9.

Franciszek, *Powszechne przeznaczenie dóbr i cnota nadziei*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9/2020, s. 15–16.

Franciszek, *Przewyciężyć wykluczenie społeczne*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2021, s. 40–42.

Franciszek, *Sprawiedliwe i inkluzywne rozwiązania pozwalające wyjść z kryzysu*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2020, s. 18–19.

Franciszek, *Uczenie się jak żyć w czasie kryzysu*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 5/2020, s. 40–42.

Franciszek, *Współczucie i solidarność dla nadania sensu pandemii*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 1/2021, s. 9–10.

Franciszek, *Z kryzysu wychodzi się tylko razem*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 16–18.

Franciszek, *Zdrowie człowieka nie może być oderwane od zdrowia środowiska*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2020, s. 9–11.

Gonera M., *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, s. 99–98, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259920/gonera_funkcjonowanie_kosciola_katolickiego_w_polsce_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (12.10.2022).

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego opublikował raport za 2020 rok, <https://www.radioplus.pl/kosciol/instytut-statystyki-kosciola-katolickiego-opublikowal-raport-za-2020-rok-aa-9E7x-E8k2-Xdz3.html> (12.10.2022)

Jacobs A. J., *Czy postęp w medycynie służy lekarzom?*, <https://podyplomie.pl/publish/system/articles/pdfarticles/000/012/985/original/83-90.pdf?1472207935> (5.12.2023).

Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987.

Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Watykan 1963.

Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski z okazji X tygodnia wychowania w Polsce*, <https://episkopat.pl/list-pasterski-z-okazji-x-tygodnia-wychowania/> (18.10.2022).

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.

Metalli A., *Solidarność i przebaczenie w dniach pandemii*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2021, s. 3.

Mikołajczak S., *Uczestnictwo w niedzielnej Mszy świętej podczas trwania pandemii Covid-19. Studium empiryczne*, „Studia Warmińskie”, 58(2021), s. 371–392.

Monda A., *Globalne zagrożenia wymagają nowej solidarności. Wywiad z Anonim Guterresem, sekretarzem generalnym ONZ*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 7–8/2020, s. 44–46.

Monda A., *Rozwój na miarę człowieka i odpowiedzialność chrześcijan*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2020, s. 14–15.

Najnowszy raport Instytutu Kościoła Katolickiego (za 2020 r.), [https://www.gosc.pl/doc/7257655.Najnowszy-raport-Instytutu-Statystyki-Kosciola-Katolickiego-za-\(12.10.2022\).](https://www.gosc.pl/doc/7257655.Najnowszy-raport-Instytutu-Statystyki-Kosciola-Katolickiego-za-(12.10.2022).)

Nota Komisji Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski w związku z pandemią koronawirusa: „Jezus żyje i chce, abyś żył”, <https://episkopat.pl/komisja-nauki-wiary-episkopatu-szkodliwe-jest-generowanie-leku-i-dawanie-naiwnych-recept-w-czasie-epidemii/> (12.10.2022).

Ółdakowski K., *Program społeczny Papieża Franciszka*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 11/2021, s. 41–42.

Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192> (12.10.2022).

Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967.

Raport Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego, <https://gdansk.tvp.pl/57415396/raport-instytutu-statystyki-kosciola-katolickiego> (12.10.2022).

Szulist J., *„Człowiek jest drogą Kościoła” (RH 14). Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2012.

Szulist J., *Laicyzacja*, <https://laboratoriumwolnoscipol/sloownik/laicyzacja/> (5.12.2023).

Szulist J., *W Bogu początek. Reinterpretacja koncepcji pokoju bł. Jana XXIII w nauczaniu społecznym Benedykta XVI*, Pelplin 2013.

Tornielli A., *„Laudato si” pomoaga patrzeć w przyszłość po pandemii*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 6/2020, s. 3.

Wrzeszak J., *„Dyktatura” relatywizmu w ujęciu Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, XIV/1/2011, s. 291–322.

Zarządzenie Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 roku (nr 1/2020), https://archwwa.pl/wp-content/uploads/2020/03/Zarządzenie-nr-1_2020-Rady-Stałej-KEP-z-12-marca-2020.pdf (12.10.2022).

Zellma A., Buchta R., Cichosz W., *The (non)transgressive character of religious education for children and young people in Polish schools*, „British Journal of Religious Education”, 44(3)2022, s. 223–237.

Zniesienie stanu epidemii COVID-19. Pozostaje stan zagrożenia epidemicznego, <https://szczepienia.pzh.gov.pl/zniesienie-stanu-epidemii-covid-19-obowiazuje-stan-zagrozenia-epidemicznego/> (12.10.2022).